

Útmutató a MargLDKSz. használatához

A MargL. (a nyelvemlékre ld. <http://nyelvemlekek.oszk.hu/adatlap/margitlegenda> – szent margit élete) digitális konkordancia-szótára (MargLDKSz.) a kódex szókinszt konkordancia formában mutatja be. A szótár alapjául a Szent Margit élete (1510) című, a Régi Magyar Kódexek sorozat 10. köteteként megjelent betűhű kiadás (az átiratot és a jegyzeteket készítette DÖMÖTÖR ADRIENNE és PÓLYA KATALIN, a bevezetést írta †P. BALÁZS JÁNOS, Budapest, 1990) szövegének (ld. <http://mek.oszk.hu/05100/05166>) javított változata szolgál, amely figyelembe veszi egyrészt az előbbi kiadás eddig regisztrált hibáit (ld. a Dömötör Adrienne és Pólya Katalin által közzétett jegyzeteket: http://mek.oszk.hu/05100/05166/pdf/margit_korrigenda.pdf), másrészt a faksimilével (ld. a fenti kiadásban, illetve: Margit-legenda, CD, a bevezetést írta M. NAGY ILONA, szerkesztette KÁLDOS JÁNOS, Budapest, OSZK, MEK, 2009 [Digitális Kincstár], demo-verzióját ld. <http://www.kincstar.oszk.hu/html/muvek/margit.htm>) való összevetés alapján M. Nagy Ilona által tett néhány további helyesbítést is. Közülük néhány a nagybetűs írásmódot (29/7, 36/23: *Ha*; 31/3: *Hog*; 32/8: *Kj*; 34/23: *Kynek*; 27/3: *Lata*; 32/11: *Latvan*; 27/24: *Legottan* [az utóbbi négy példára vö. A. MOLNÁR FERENC MNy. 2007: 278]), a különírást (14/25: *Azon keppen*), az *y* ékezesét (37/25: *syratya*; 62/12: *egyeb*) és az írásjelezést (16/14: *velombol* · ; 20/21: sorvégi szakítójel törlése) érinti. A konkordancia-szótár készítése szintén hozzájárult a szöveg pontosításához, azzal, hogy a munka, illetve az ellenőrzések folyamán „interaktív” módon jelezte az adott nyelvi környezetben szokatlan formákat.

A MargLDKSz. tartalmazza a MargL.-ban előforduló összes szóalakot, beleértve a rontott formákat is. Az egyes szóalakok előfordulásának számáról a bal oldalon levő szóalaklista tájékoztat.

A szóalaklista kiválasztott szavára kattintva megnyílik a találati lista. Minden találat jobb felső sarkában látható a szöveghely megjelölése, amelyre rákattintva megjelenik maga a szövegrész, s ennek legfelső sorában található a kiválasztott szó. A jobb oldali görgetősáv segítségével mindkét irányban tetszőleges bőségű szövegekörnyezet is elérhető. A későbbiekben a magyar szöveg mellett a latin forrásszövegeket is megjelenítjük.

A MargLDKSz.-ból nyert adatok másolására a hivatkozott hely megnyitott teljes szövegképét javasoljuk, mert ez közvetlenül felhasználható szöveget nyújt. (A találati listából való másolásakor a keresett szón levő kiemelést utólag lehet eltávolítani a következő úton: „Formátum – Szegély és mintázat – Mintázat – Hatókör: szöveg – Kitöltés: nincs”.)

Mivel a MargLDKSz. a kódex betűhű szövegét dolgozza fel, kereséskor ügyelni kell a szöveg helyesírásának sajátosságaira.

A szóalakok a listában a szigorú ábécérendet követik, azonos betűk a jeltelen és jelezett változat sorrendjében állnak (pl. *y, ÿ, ÿ*: *margyt, margÿt, margÿt*). Ez a rend érvényesül a nazálisjellel ellátott betűk esetén (pl. *azzô* 'asszony' forma az összes *azzo-* kezdetű alak után következik), valamint így viselkednek az ún. „nemtörhető” szóközt (erről ld. lejjebb) tartalmazó példák (az *in firmariaban* forma az összes *in-* kezdetű alak után jön).

Egy szóalak különböző helyesírási variánsai az előbbiekből következően a szóalaklistában nem mindig közvetlenül egymás után található meg (pl. az *ablachra ... ablacra; istennec, istennek ... jstennek; provincialis ... prouincialis ... pro vincialis*).

Az azonos írásképek szerint egy találati listán megjelenő formák eltérő jelentésűek is lehetnek (pl. *agya / agya* 1. 'ágya'; 2. 'adja'; illetve vö. még: *agyam* 'atyám').

Az egybeírás és különírás tekintetében alapvetően a kódex szokását követjük. Az igekötő és az ige például rendszerint különírva áll (*meg ada*), természetesen két szóként kezeljük őket akkor is, ha külön sorba esnek. A konkordanciában a szavak sorvégi elválasztása nem jelenik meg, azt szükség esetén a teljes szövegkép megmutatja. Abban a néhány esetben, ahol az egybe-, illetve különírás a sorvégi helyzet miatt vitás, a gyakoriság alapján döntöttünk (pl. 150/16–7: *leg / ottan* formáját egybeírtként kezeljük, mivel a kódexben 32-szer szerepel egybeírva, s csak egy példában áll külön). Ahol a gyakoriság alapján biztossággal nem lehetett dönteni, a különírást hagytuk meg (pl. 107/16–7: *kev / mýves*, mivel ezen kívül 1–1 példa van a szó egybe- és a különírására is). Pár távolabb írt ragot (32/22: *margin hoz* 'Margithoz'), illetve külön írt latin prefixumot (57/12: *pro vincialis*) mégis egy szóként jelenít meg a szótár, de a betűközt – ún. „nemtörhető” szóközzel – feltünteti.

A szöveg rövidítéseit nem oldottuk fel (pl. *frat* = frater); a *pro* szótagot rövidítő *p* jelet (129/4: *puincialis*) azonban technikai okokból jelenleg *p*” formában modellezve közöljük (*p*”*uincialis*).

A MargL. kódexének hangjelölése, helyesírása

A kódexnek a maitól eltérő hangjelöléseit a következő táblázat foglalja össze:

Betű(kapcsolat)	Hangérték	Példa
<i>a</i>	a, á	<i>alazatos</i> 'alázatos'
<i>aa</i>	á, (a)	<i>aar vizert</i> 'árvízért'; (<i>kaar</i> 'kar')
<i>c</i>	c, cs, k	<i>cellajaban</i> 'cellájában'; <i>cuda</i> 'csuda'; <i>clastrom</i> 'klastrom'
<i>ch</i>	cs, c, k	<i>choda</i> 'csoda'; <i>apacha</i> 'apáca', <i>apostolochnak</i> 'apostoloknak'
<i>d</i>	d, gy (egyetlen példában)	<i>dolog</i> 'ua.'; <i>dimelc</i> / <i>dymelc</i> 'gyümölcs'
<i>e</i>	e, é	<i>ebed</i> 'ebéd'
<i>ee</i>	é, (e)	<i>keer</i> 'kér'; (<i>zeeb</i> 'szebb')
<i>eu</i>	ő	<i>jeut</i> volna 'jött volna'; <i>veun</i> 'vön'
<i>ev</i>	ö, ó, ü, (ű)	<i>evremmel</i> 'örömmel'; <i>ev</i> 'ó'; <i>zevl dyznot</i> 'sündisznót'
<i>ff</i> (szó elején)	f	<i>ffelele</i> 'felele / felelé'
<i>g</i>	g, gy	<i>gondolkodjyk</i> 'gondolkodik'; <i>germek</i> 'gyermek'
<i>gj</i>	gy	<i>nagj</i> 'nagy'
<i>gy, (gÿ)</i>	gy, ty	<i>gyogÿvlnak</i> 'gyógyulnak'; <i>lagÿatok</i> 'látjátok'
<i>i</i>	i, í, j	<i>isten</i> 'ua.'; <i>iutuan</i> 'jutván'; <i>meg</i> <i>vagyon</i> <i>irvan</i> 'meg <i>vagyon</i> írva'
<i>j</i>	j, i, í	<i>jelesevl</i> 'jelesül'; <i>jmadsgaban</i> 'imádság- ban'; <i>meg</i> <i>jrak</i> 'megírák'
<i>l</i>	l, ly	<i>legenda</i> 'ua.'; <i>il</i> / <i>jl</i> 'ily'
<i>ly, lÿ</i>	ly	<i>oly</i> / <i>olÿ</i> 'ua.'; <i>tellyes</i> / <i>tellÿes</i> 'teljes'
<i>n</i>	n, ny	<i>neuzte</i> 'nevezte'; <i>nÿluan</i> 'nyilván'
<i>ny, nÿ</i>	ny	<i>azzonyom</i> / <i>azzonÿom</i> 'asszonyom'
<i>o</i>	o, ó	<i>oluas</i> 'olvas'; <i>ora</i> 'óra'
<i>oo</i>	ó, (o)	<i>koor</i> 'kór'; (<i>ook</i> 'ok')
<i>s</i>	s, sz, zs	<i>soha</i> 'ua.'; <i>tÿstes</i> 'tisztés'; <i>soltart</i> 'zsoltárt'
<i>u</i>	u, ú, ü, ű, v	<i>buzgo</i> 'buzgó'; <i>rut</i> 'rút'; <i>sutned</i> 'sütnéd'; <i>tuz</i> 'tűz'; <i>uala</i> 'vala'
<i>ú</i> (egyetlen példában)	ü	<i>sút</i> 'süt'
<i>v</i>	u, ú, ü, ű, v	<i>nyvlak</i> 'nyulak'; <i>vgmond</i> 'úgymond'; <i>meg svtem</i> 'megsütöm'; <i>tvry</i> 'tűri'; <i>velagon</i> 'világon'
<i>w</i>	ú, v	<i>kwtban</i> 'kútban'; <i>zvwev</i> 'szívű'
<i>y, ÿ, ÿ</i>	i, í, j	<i>mondatyk</i> 'mondatik'; <i>syr</i> 'sír'; <i>aÿtatos</i> 'ájtatos'
<i>z</i>	sz, z, zs	<i>zent</i> 'szent'; <i>zvz</i> 'szűz'; <i>zolsmakon</i> 'szolozsmákon'

A kódex helyesírásának néhány fontosabb jellegzetességét, hogy a konkordancia használatát megkönnyítsük, az alábbiakban foglaljuk össze:

A kódex leírója, Ráskay Lea többjegyű, mellékjel nélküli – a magyar kancelláriai helyesírással összefüggő – írásmódot használt. Mellékjelet mindössze egy esetben alkalmaz (51/15: *sút* 'süt'). Az *y* és ékezetes variációi (*ÿ*, *ÿ̃*) azonos hangértékűek.

A magánhangzók hosszúságát többnyire nem jelöli, esetenként mégis betűkettőzéssel jelzi. Leggyakrabban az *é*, ritkábban az *á*, legkevésbé az *ó* hosszúsága van jelölve (az előfordulások gyakoriságáról a konkordancia-szótár ad képet). A mássalhangzók hosszúságát rendszeresebben jelöli, szintén kettőzéssel.

A szó eleji *h* olykor elmaradhat (pl. 27/1: *asonlok* 'hasonlók'; 49/23: *orgya vala* 'hordja vala'). Néhány esetben néma *h*-t találunk (2/4: *azzonth*; 147/8: *tezentsegedhnek*).

A szó elején írt *ff* négy szóalak írásképében jelenik meg (*ffel*; *ffelele*; *ffelelenek*; *ffogadast*).

A zöngés–zöngétlen mássalhangzók Ráskaynál előforduló felcserélése – elsősorban a *k~g*, *gy~ty* – helyenként e kódexben is fellelhető (108/7: *rosag* 'rózsák'; 148/23: *betegeknek* 'betegeknek'; 151/1: *gergyaknak* 'gyertyáknak'; 168/3: *lagya vala* 'látja vala'; 191/18: *herchekne* 'hercegné').

Olykor a rag nem hasonul a szótóhoz (vö. a *tyztesseget*; *tyztesseggel*; *tyztesseggel* formákat).

Az egybe- és különírás terén általánosnak mondható az igekötő és az ige különírása (90/5: *el menne* 'elmenne'). A mai összetett szavak többsége különírva áll (127/23: *ar viznek* 'árvíznek'), esetenként lehet váltakozó írásmódú is (107/11: *kevmjves*; 108/8: *kev mjves* 'kőműves'). Olykor előfordul, hogy a másoló a névutót (134/1: *serelmnekevl* 'sérelem nélkül') vagy a tagadószót, illetve kérdőszót a megelőző szóval egybeírja (194/22: *kynem nyohthagya vala* 'ki nem nyújthatja vala'; 19/20: *kellemetevssevke* 'kellemetesek-e'), valamint szeretlen kapcsolatok egybeírására is akad példa (137/9: *azzontev vele* 'asszonyt övele').

A kódex sorvégén gyakran elválasztja a szavakat, ezt azonban külön jellel nem jelöli.

A szöveg tagolására – a mondaton belül és a mondat lezárásául is – a másoló egyetlen írásjelet használ, a sorban középmagasan elhelyezett ún. magas pontot. (A szöveg díszítésére, minthogy a konkordancia használatát nem érinti, ehelyütt nem térünk ki.)

M. Nagy Ilona, Boda István Károly, Porkoláb Judit, Varga Teréz